

Archeologen blij met resultaten opgraving hoek Laat/Schoutenstraat Op de plek van schoenenwinkel Mulder werd in de bronstijd al gewoond

Wel eens schoenen gekocht bij Mulder Schoenen, op de hoek van de Laat en de Schoutenstraat? Dan stond u op een stukje grond waar al in de bronstijd, dus een paar duizend jaar voor Christus, mensen woonden. Op dit moment wordt druk gebouwd aan een nieuwe schoenenwinkel met daarboven appartementen. Maar voordat de bouwput werd aangelegd, deden de gemeentelijke archeologen hier eind april en begin mei nog een aantal bijzondere vondsten die onder meer bevestigden dat de stadsbrand van 1328 ook hier heeft gewoed.

De schoenenwinkel van Mulder is gebouwd op de rand van de duinrug waarop de oudste nederzetting in Alkmaar is ontstaan. De winkel aan de Schoutenstraat 38, zoals veel Alkmaarders, die kennen, werd in 1956 gebouwd door de grootvader van de huidige eigenaar. Nu het pand gesloopt werd, kon in nauwe samenwerking met bouw-aannemer De Geus archeologisch onderzoek gedaan worden binnen de strakke planning van de sloopwerkzaamhe-

den en de aanleg van de nieuwe funderingen.

Bij de opgravingen bleek al snel dat de funderingen van het bestaande gebouw alleen aan de buitenkant, dus aan de straatzijden het terrein hebben beïnvloed. Binnen de buitenste randen troffen de archeologen nog van alles in de bodem aan. Zo werden de eerste funderingen en oude vloeren al direct onder de betonvloer blootgelegd, slechts 10 cm onder de straat!

Huisresten uit de vijftiende tot zeventiende eeuw op gelijke hoogte met de straat

■ BRONSTIJD

De meest bijzondere vondst bestaat uit een handjevol kleine scherfjes en wat bot, gevonden bij het uitgraven van een waterput in de diepere bodemlagen. Onderin de smalle diepe werkput bleek de waterput door een veenlaag te zijn gegraven. Deze veenlaag komen we tegen in de hele westelijke binnenstad. Het is een afzetting in een veenmoeras dat ongeveer 4000 jaar geleden is ontstaan, in de vroege Bronstijd.

De scherfjes werden halverwege het veenpakket gevonden en dat betekent dat er ergens halverwege de Bronstijd mensen woonden op dit

Villa Emma in oude glorie hersteld

Als tiener fietste ze al dagelijks over de Nieuwlandersingel op weg naar haar school in Alkmaar. De prachtige villa's aan de singel spraken Linda Post toen al aan. 'Hier zou ik later wel willen wonen', droomde ze dan. En nu, in 2014, is het zover. Linda Post is al een flink eind op weg met het in oude glorie laten herstellen van haar Villa Emma...

Lees verder op pagina 4

veen. Het is voor het eerst dat bewoningsresten in deze laag in een moeraslandschap zijn gevonden. Hoe schamel die potscherfjes ook lijken, het is een unieke vondst!

Zo'n drieduizend tot 2800 jaar geleden raakte het veen in deze omgeving overdekt met stuifzand. Dat stuifzand of duinzand is in de Middeleeuwen bewerkt tot akkers. Hiervan hebben de archeologen een dunne grijze zandlaag gevonden. Ook troffen zij sporen aan van het omspitten van deze zandlaag met een schep.

Zoals verwacht, zijn op deze plek ook enkele bewoningssporen gevonden uit de tiende tot de twaalfde eeuw. Het zijn een paar slootjes en een soort goot met een waterdichte bodem van vlechtwerk en klei die afliep naar het oosten. Bij de goot werden scherven gevonden die mogelijk dateren uit de tiende eeuw. De functie van de goot is nog een raadsel. Want waarom was de bodem bijvoorbeeld waterdicht?

■ STADSBRAND 1328

Na een ophoging van de grond met 30 tot 40 cm bruin zand is rond het jaar 1300 ter hoogte van Schoutenstraat 38 een huis gebouwd waarvan de vloer slechts een halve meter onder de tegenwoordige straat ligt. Dit huis, dat een vloer had van klei en wanden van vlechtwerk en leem, is bij een felle brand verloren gegaan. Door de hitte is een stuk van de lemen wand zelfs gebakken en verworden tot een rode harde massa met verbrande houtresten van het vlechtwerk erin.

Gezien de scherven die in de lagen en de waterputten gevonden zijn, moet het de stadsbrand van 25 mei 1328 geweest zijn. Hiervan zijn eerder resten gevonden in de Langestraat en onder het Waagplein. Hoewel een bewaard geschrift al repte over het af-

branden van de hele stad, is nu pas voor het eerst bewezen dat inderdaad ook de westkant van de stad destijds is afgebrand.

Na 1328 is meteen op de brandresten een tweede huis gebouwd. Van dit huis zijn slechts enkele delen van de kleivloer gevonden. De wanden zijn door latere bouwactiviteiten geheel verdwenen.

Woning nummer drie op deze plek werd gebouwd in de vijftiende of zestiende eeuw. Hiervoor is eerst een circa 20 cm dikke laag bruin grijs zand aangebracht om het terrein te egaliseren. Op ongeveer 4 meter binnen de opgraving werd de westgevel van dit derde huis gevonden. Het was een baksteenfundering van slechts één steen breed die vermoedelijk een lichte vakwerk-opbouw heeft gedragen. Opvallend is dat de westgevel van het huis op vrijwel dezelfde plek stond als de westgevel van de eerste woning, die in 1328 was afgebrand.

In vrijwel het hele huidige pand werd van dit huis een stevige kleivloer teruggevonden. Dit derde huis was in twee ruimten gedeeld door een bakstenen brandmuur met een 2,20 meter brede schouw aan de westzijde. In de vloer waren twee grote aspotten ingegraven. Hier konden de bewoners veilig de nog nasmeulende as uit de haard in vegen.

Aan de oostkant, op een paar meter van de muur, werd middenin het vertrek nog een vrijstaande stookplaats gevonden met ingegraven aspotten. Deze nog complete aspotten komen waarschijnlijk uit de vijftiende of zestiende eeuw.

■ VIERDE HUIS

In de eerste helft van de zeventiende eeuw werd het huis op de plek van Schoutenstraat 38 in baksteen herbouwd. Dit inmiddels vierde huis op deze plek kreeg nieuwe kleivloeren maar de brandmuur en de haardplaats werden gehandhaafd. Deze bouw-

fase was groter en besloeg de gehele tegenwoordige bouwlocatie. De zeventiende-eeuwse vloer lag overigens bijna gelijk met het straatpeil anno 2014. Op de vloer werd in het hele pand nog een dun laagje geel zand gevonden met verspreid wat rode ongeglaazuurde plavuizen van latere vloeren. Op slechts 2 meter ten westen van de oude brandmuur was een tussenmuur geplaatst, waardoor een krap middenvertrek ontstond. In de hoek van het vertrek werd een toilet gemaakt met een riool naar de gracht van de Laat. In de oostelijke helft van het huis kwam een bedsteekelder met een tussenwand. Op die manier was het pand in vier ongelijke ruimten verdeeld.

Tegen de westelijke zijgevel troffen de archeologen de overblijfselen van een rechthoekige bakstenen oven met ernaast een ronde bakstenen asput. Dit is geen onverwachte vondst, want van de zeventiende tot begin twintigste eeuw werd het pand bewoond door redelijk welgestelde broodbakkers. De gevonden oven zal van één van de laatste bakkers zijn geweest. Op oude foto's van voor 1956 is op deze plek een pand te zien met achttiende- of negentiende-eeuwse gevels. Het is goed mogelijk dat daarachter het zeventiende-eeuwse pand toen nog schuilging.

■ OUDE GEVEL BLIJFT

Bij de nieuwbouw van de schoenenwinkel wordt de voorgevel uit 1893, van het naastgelegen pand aan de Schoutenstraat 36, gehandhaafd. Dit pandje heeft al vanaf de achttiende eeuw bij de bakkerij gehoord. Bij de opgraving bleek dat dit huisje in de zeventiende eeuw niet groter was dan 10,5 bij 3,5 meter, met halverwege de woning, bij de scheiding van het voorhuis en de achterkamer, een bedsteekelder.

In het Stedelijk Museum wordt nog een zeventiende-eeuwse gevelsteen bewaard met het opschrift IN DVISENT VRESN, die in 1894 door bakker Broers is geschonken. De gegevens die door de opgraving boven water zijn gekomen, vormen een waarde-

volle aanvulling op eerdere opgravingen in de directe omgeving. Zo zijn er in 1998 opgravingen gedaan bij de burens, dus onder de winkel van Tally-Ho en in 2004 en 2008 aan de overkant, onder de winkel van Esprit.

Peter Bitter

Doorsnede door de in 1328 oranje verbrande huiswand, met resten van de vloer en een rood gevlekte brandlaag

Doorsnede door een waterput, met de zwarte veenlaag in de ondergrond waaruit een paar Bronstijd-pottery kommen kwamen

Verder in dit nummer

Villa Emma in oude glorie hersteld	pag 4
Resten van klooster gevonden bij opgraving onder theehuis Doelenstraat	pag 6
Kennismaken met Land van Leeghwater	pag 7
Verkoop monumentaal vastgoed voor nieuwe bestemming	pag 8
Vondsten in de foyer: Majolica en bonte beesten	pag 9
Interview met bouwhistoricus Odwin Ralling	pag 10
Schildjes Kroonluchters Grote Kerk gerestaureerd	pag 11

'Tijdreizen' op Open Monumentendag

Op zaterdag 13 september gaan bezoekers van de Open Monumentendag letterlijk en figuurlijk op reis. Vervoer van toen staat in de spotlights en we reizen op verschillende manieren door de tijd. Zo geeft een marskramer mobiele minilezingen over de opkomst van de stoomtram. De Watergeuzen laten het Beleg door de Spanjaarden herleven en de Monumentenschuif vaart tussen de geopende monumenten in de binnenstad.

Programmaoverzicht

In augustus verschijnt een gratis programmablad. Een begeleidende brochure met korte toelichting op alle monumenten kost 1 euro. Vanaf half augustus staat het complete programma op alkmaar.nl/openmonumentendag. Volg ook de berichten op Facebook: Monumenten & Archeologie Alkmaar

Programma:

■ TIJDMACHINE

In de Grote Kerk staat de tijdmachine die u terugbrengt naar het voorbije Alkmaar. Voor iedereen die durft, van 8 tot 88 jaar.

■ MONUMENTENSTAD 3D

Alle kinderen zijn uitgenodigd om te helpen bouwen aan een Monumentenstad 3D. Teken in de Grote Kerk een monument op een i-pad en laat er een 3D print van maken voor Monumentenstad 3D.

■ KIJKSLEUTELS JEUGD

Elk monument krijgt dit jaar een 'kijksleutel'. Dat is een kijkhulp met in het kort alle belangrijke weetjes voor de jeugd over het monument.

■ 24 UUR IN EEN MONUMENT

Voorafgaand aan de monumentendag zijn er verschillende kunstenaars die elk 24 uur lang in een monument verblijven. Zo logeerde stadsdichter Margreet Schouwenaar in juni in het Mori-aanshoofd, onderdeel van het stadhuis. Haar ervaringen verwoordde zij uiteraard in een gedicht.

Digitale nieuwsbrief en mini-enquête

Van deze nieuwsbrief verschijnt ook een digitale versie. Om te polsen hoe de animo hiervoor is, is een mini-enquête op de website geplaatst.

■ PAPIER

De nieuwsbrief blijft voornamelijk ook in gedrukte vorm bestaan en een abonnement op beide is ook mogelijk. Bent u al abonnee en wilt u de papieren versie blijven ontvangen, vul dan de enquête in (via webadres hiernaast). Nieuwe abonnees kunnen zich aan-

melden voor het papieren exemplaar via een e-mail naar: monumenten@alkmaar.nl onder vermelding van naam en adres.

■ AANMELDEN DIGITALE NIEUWSBRIEF

Aanmelden voor de digitale nieuwsbrief en/of afmelden voor de papieren uitgave kan via de website.

We stellen het zeer op prijs als u de moeite neemt om de mini-enquête van slechts 6 vragen in te vullen.

Zie voor het aanmelden én de enquête:

Alkmaar.nl/monumenten-archeologie

Villa Emma

De achterpui op de begane grond was ingrijpend gewijzigd en is nu vakkundig teruggebracht in oorspronkelijke staat, waarbij oorspronkelijke delen zijn gerestaureerd

Veel originele details, zoals kasten en bovenlichten (die te openen zijn), zijn behouden

Vervolg van pagina 1

"Ik ben geboren en getogen in Den Helder," vertelt Linda Post. "In die tijd gingen we in Alkmaar naar school. Eerst met de trein en vervolgens nog een stuk fietsen door het mooie Alkmaar. Ik heb daar goede herinneringen aan. Na mijn opleiding tot registeraccountant ben ik, na wat omzwervingen in binnen- en buitenland, in Haarlem verzeild geraakt. Ook een prachtige historische stad, maar toen villa Emma aan de Nieuwlandersingel in Alkmaar in 2012 te koop kwam, greep ik direct mijn kans".

■ STAPPENPLAN

Vanaf het moment dat Linda Post haar zinnen heeft gezet op villa Emma, is ze vast van plan de villa weer in oude glorie te herstellen. Het pand is namelijk hoognodig aan een grote restauratie toe.

Ze begint bij de vakgroep Monumenten van de gemeente Alkmaar waar ze behalve deskundig advies ook oude tekeningen van haar huis krijgt, plus veel oude foto's en een verwijzing naar het Nationaal Restauratie Fonds (NRF) om haar bouwplannen te financieren. Naast financiële ondersteuning biedt het NRF ook de 'Restauratiewijzer', een soort stappenplan voor het restauratieproces. De wijzer bevat onder meer een lijst van goede restauratiebouwbedrijven en als je vragen hebt, kun je terecht bij de adviseurs van het NRF.

■ VAN LELIJK NAAR MOOI

Tijdens het wachten op de vergunningen gaat Linda vast aan de slag met haar eigen 'onderzoekswerk'. Het interieur van villa Emma is grotendeels afgetimmerd met verlaagde plafonds en panelen en in overleg met de monumentenadviseurs van de gemeente gaat zij op zoek naar originele details. Dit gebeurt door het aftimmerwerk voorzichtig te verwijderen. Linda's speurwerk wordt rijkelijk beloond met de vondst van prachtige stucornamenten in de plafonds, verborgen kastjes, mooie schouwen, kamer-en-suite deuren en paneeldeuren. Motivatie genoeg dus om het bouwtraject in te gaan en deze originele details weer te laten schitteren.

■ GEVOEL VOOR HISTORIE

"Ik wilde graag een bedrijf uit de buurt voor de restauratie," vervolgt Linda, "en ik heb verschillende aannemers over de vloer gehad. De keuze is gevallen op Pronk Restauratie BV uit Warmenhuizen, dat als erkend restauratiebouwbedrijf op de lijst stond. Toen Glenn Pronk de villa inspecteerde zag ik direct dat hij gevoel had bij dit bijzondere pand. Hij zag de authentieke details en keek bewonderend naar de originele tegeltjes. We zaten direct op dezelfde golflengte. De samenwerking met projectleider Erik Terpstra verloopt al even goed. Hij doet hij zijn uiterste best om al mijn ideeën te realiseren."

■ GESTRUCTUREERDE AANPAK

Projectleider Erik Terpstra van Pronk Restau-

ratie heeft het pand eerst grondig geïnspecteerd: "We hebben na de zomer van 2013 rondom steigers geplaatst en alle gebreken zorgvuldig in kaart gebracht. Architect Melvin Kaersenhout heeft een plan uitgewerkt om het pand helemaal in oude glorie te herstellen. Aan de hand van onze inspectie is vervolgens een kostenraming en gemaakt en prioriteiten opgesteld. Op die manier werd duidelijk welke zaken echt op korte termijn aangepakt moesten worden en welke punten nog even zouden kunnen wachten. Besloten werd om in twee fases te gaan. Fase 1 omvatte de restauratie van de gevels, het geveltimmerwerk, het dak en het

Villa Emma aan de achterzijde

Het teruggevonden keukenkastje kon met enige creativiteit worden behouden

Typisch voor de Jugendstil zijn glas-in-lood motieven geïnspireerd door de natuur (Glazenier: Jan Hoebe, 't Veld)

interieur van de begane grond en de eerste etage. Verder zijn in deze fase ook de voorbereidingen getroffen voor de latere afbouwplannen voor het souterrain en de zolder. Die komen dan over een paar jaar aan bod in fase 2."

■ INPASSEN VAN MODERN COMFORT

De verbouwing bestond overigens niet alleen uit ambachtelijk restauratiewerk. Naast het herstel van drie kamers en suite, de achterpui, de serre, het balkon, de trappen en het gevelmetselwerk en voegwerk, zijn ook uiterst moderne voorzieningen aangebracht. De hoofdverwarming van de begane grond en de eerste etage bestaat nu uit een geavanceerde vloerverwarming, uitgevoerd in een dunne laag en afgedekt met parket dat tegen opwarming bestand is. Voor de isolatie van de kap, die van buitenaf is aangebracht, is een innovatieve 10 millimeter dunne deken gebruikt met een zeer hoge thermische en akoestische isolatiewaarde. Door deze aanpak kon de oorspronkelijke balkenconstructie onaangetast blijven. Ook konden de oude dakpannen teruggeplaatst worden en konden de goten gehandhaafd blijven. Het meest bijzondere is nog wel dat

er, geheel naar de wens van Linda, geen radiatoren te zien zijn.

Het stucwerk in de woning is verzorgd door gebr. De Nijs uit Alkmaar, ook gespecialiseerd in monumenten.

■ VIJF DROMEN

"Een perfect advies van onze architect was om vooraf vijf dromen te formuleren," vertelt Linda: "Wat zou je nou echt in dit huis willen hebben, ook al is het misschien duur of onnodig?"

Eén van die dromen was het behoud van het authentieke keukenkastje. Ik vond het kastje bij mijn speurwerk, maar het bleek reuze in de weg te zitten. Het deurtje opende tegen de schouw en de achterzijde kwam uit in de toiletruimte. Toch hebben de vaklieden van Pronk het met hun creativiteit voor elkaar gekregen. De schouw is ietsje aangepast en de indeling van het toilet is heel handig veranderd. Mijn keukenkastje zit er dus nog! Daar ga ik straks zo van genieten!"

Tekst: Agnes van Alphen

Beeld: Kees Koot

Bron: gemeente Alkmaar en internet

Eigenares Linda Pronk met projectleider Erik Terpstra van Pronk Restauratie BV

De gestucte plafondornamenten zijn afkomstig uit de beroemde Silberling-collectie

Villa Emma in Alkmaar

Net buiten het centrum van Alkmaar verrees tussen 1904 en 1909 het Nieuwlandersingelcomplex, bestaande uit meerdere beeldbepalende villa's. Villa Emma, van architect E. Kalverboer, maakt hier deel van uit, net als de huizen Schoonzicht, Parkzicht, Marianne, Hofdijk en villa Wilhelmina.

Het complex kenmerkt zich door de toegepaste Jugendstil, ook wel Art Nouveau genoemd.

De ontwerpen waren asymmetrisch en ruim voorzien van ornamenten in bijvoorbeeld bloem- en vogelmotieven. Inspiratie werd gevonden in de natuur. Stucplafonds, paneeldeuren, schouwen en glas-in-loodramen zijn nog origineel in Villa Emma. Het pand heeft in 2002 de status van rijksmonument gekregen.

Resten van klooster gevonden bij opgraving onder theehuis Doelenstraat

't Kruithuis Antiek op de hoek van de Doelenstraat en de Koningsweg, is vorig jaar helemaal verbouwd. Inmiddels is de antiek- en curiosawinkel annex museum en theehuis weer geopend voor publiek. Maar voordat de verbouwing begon, hebben de stadsarcheologen nog een paar mooie vondsten gedaan. Zo zijn er funderingen gevonden die zeer waarschijnlijk horen bij de kapel die in de vijftiende eeuw ter hoogte van Doelenstraat 6 stond.

Vorig jaar zomer werd de gehele vloer verwijderd van het pand op Doelenstraat 2. Voor de realisering van de nieuwe betonvloer moest het niveau namelijk met 25 cm worden verlaagd. Een mooie gelegenheid voor ondergetekende om samen met collega-archeoloog Sjaak Waterlander een kijkje te nemen.

■ KLOOSTERKAPEL EN KRUIHUIS

De geschiedenis van de locatie van 't Kruithuis Antiek gaat terug tot zeker de vijftiende eeuw. Toen was achter de negentiende-eeuwse gevel van Doelenstraat 6 een kapel gevestigd voor het klooster van Maria van Nazareth. Rond 1450 werd de kapel verbouwd tot voor het klooster refter (eetzaal). Later, rond 1570, wordt het pand in de boeken vermeld als kruithuis of artilleriehuis van de stad Alkmaar. Die functie is aan het begin van de negentiende eeuw vervallen. Maar in de panden aan de Doelenstraat 2-6 zijn nog diverse overblijfselen van de levendige geschiedenis te zien.

■ KELDER EN TUSSENMUREN

Het vloeroppervlak van het deel dat vorig jaar is onderzocht, bedroeg ongeveer 80 vierkante meter. Direct onder de top zand-

Het inmiddels verbouwde Kruithuis aan de Doelenstraat, met theehuis, antiek- en curiosawinkel en oorlogsmuseum

laag kwamen diverse funderingen tevoorschijn die te maken hadden met de indeling van het pand vanaf de achttiende of de vroege negentiende eeuw. Ook de resten van een kelder werden gevonden. De kelder had mogelijk een lengte van ongeveer 3 meter, waar nu nog ongeveer 1 meter van over was. Dat was het deel dat tegen de zuidelijke zijmuur lag. De bakstenen uit de kelder en de funderingen bleken later te zijn hergebruikt. Een oost-west georiënteerde fundering bleek wel uit de vroege zeventiende eeuw te stammen. Hier moet ook een haard hebben gezeten, gezien de vondst van het restant van een aspot op deze plek.

■ BIJGEBOUW VAN KLOOSTERKAPEL?

De kloosterkapel achter Doelenstraat 6 was opgebouwd uit kloostermoppen en was op het oosten georiënteerd. Bij de afgraving van het hoekpand werden funderingen gevonden die met de kapel in verband kunnen

worden gebracht. Zo werd op ongeveer anderhalve meter van de hoek van de kapel een kloostermopfundering aangetroffen met dezelfde (oostelijke) oriëntatie als de kapel. Opvallend was het punt waar de muur eindigde met een iets zwaarder en dieper uitgevoerde steunbeer. Precies tegenover dit verzwaarde punt werd een zware poer (een minifundering van bakstenen) aangetroffen. Deze poer, met een asymmetrische vorm, was gemaakt van dezelfde bakstenen. De steunbeer en de poer lijken deel uit te maken van een gewelfconstructie waarvan aan de straatkant de tegenhanger werd aangetroffen. Ook deze muur, met een dikte van een halve meter, liep op asymmetrische wijze door de huidige bebouwing. De gevonden constructie liep door het gehele pand naar het noorden weg en verdween uiteindelijk onder de huidige Koningsweg die overigens tot ongeveer 1580 doodliep tegen de Doelenstraat. Bij de muren werden diverse bouwmaterialen

Kloostermoppenfundering

Een deel van een kloostermopfundering in Doelenstraat 2

Een kloostermoppenfundering onder de noordhelft van Doelenstraat 2

aangetroffen zoals onder meer montant stenen (gebruikt voor kerkvensters) en andere raamtracingsstenen. Ook werden nog delen van originele vloeren aangetroffen. De eerste vloeren bleken leemvloeren met daar bovenop een iets latere plavuizenvloer.

De kapel achter Doelenstraat 6 stond in eerste instantie los van het in Doelenstraat 2 gevon-

den gebouw. Pas later zijn beide gebouwen met elkaar verbonden door van de hoek van de kapel tot aan de steunbeer een ondiepere fundering te plaatsen. In de plattegrond van de opgraving geeft het geheel een vreemde oriëntatie weer ten opzichte van de rest van de funderingen. Uit het gevonden materiaal leiden we af dat het geheel ergens in de late zestiende eeuw moet zijn gesloopt.

■ VRAAGTEKEN

Hoe het gebouw op Doelenstraat 2 eruit heeft gezien, blijft nog onduidelijk. Ook blijft het een vraagstuk met wat voor complex wij hier nu eigenlijk te maken hebben. Was het inderdaad een onderdeel van het Maria van Nazareth complex? Of stond er daarvoor al een kloostercomplex of gasthuis op dezelfde locatie dat tijdens de uitbreiding richting Koningsweg in het midden van de vijftiende eeuw is opgenomen in het geheel?

■ PUBLICATIE

Op de locatie Doelenstraat 2 tot en met 6 is zowel in pandig als buiten al vijf keer een (kleine) opgraving gedaan en enkele waarnemingen in de directe nabijheid. De achterkamer aan de westzijde van Doelenstraat 2 is in 2011 onderzocht. Hierbij werd onder meer een beerput gevonden uit de periode 1604 tot 1650 met afval van de voormalige herberg het Hof van Holland. Momenteel wordt druk gewerkt aan een publicatie van alle resultaten.

Rob Roedema

Even kennismaken: Land van Leeghwater

Land van Leeghwater is de naam van het noordelijk deel van Nationaal Landschap Laag Holland. En dit uitzonderlijk mooie gebied behoort vanaf 1 januari 2015 tot de gemeente Alkmaar.

De toeristische ondernemers gebruiken al ruim twintig jaar de naam Leeghwater om de diverse musea, dorpen en droogmakerijen met elkaar te verbinden. Zo dient het verhaal van Jan Adriaanszoon Leeghwater, geboren in De Rijp, (1575 -1650) als basis om de geschiedenis van dit gebied te kunnen vertellen. De Hollandse Leeghwater was niet voor niets een zeer beroemd waterbouwkundige in de Gouden Eeuw.

Met zijn naam eraan verbonden, worden recreatieve activiteiten als een fiets- of een wandelroute een bijzondere beleving. Wat dacht u bijvoorbeeld van de Leeghwaterroute; een fietstocht door de Gouden Eeuw, ruim drie meter onder zeeniveau?

■ ZELF HET GEBIED ONTDEKKEN?

Zin om deze zomer zelf het Land van Leeghwater te ontdekken? Kies dan voor de VVV Haring- en Henneproute (wandeltocht) als u te voet gaat, de VVV Leeghwaterroute als u wilt fietsen, of de autorit 'Tijdmachine' als u met de auto bent. Het zijn stuk voor stuk prachtige routes die langs alle historische bezienswaardigheden lopen. Diverse locaties langs de routes zijn voorzien van audiovisuele presentaties en QR-bebording, gekoppeld aan de verhalen van Oneindig Noord Holland.

De Museummolen in Schermerhorn en Museum In 't Houten Huis in De Rijp zijn een must om te bezoeken. Zie voor meer informatie:

landvanleeghwater.nl & leeghwaterdag.nl

Wandelen tussen de molens in het land van Leeghwater

Het Raadhuis in De Rijp

Gemeente verkoopt monumentaal vastgoed voor passende nieuwe bestemming

Wie zou de uitdaging aangaan om een nieuwe bestemming te geven aan het monumentale complex aan de Doelenstraat, waar voorheen het stedelijk museum gevestigd was? Fotograaf: Ruud Legdeur

In het voormalige pand van het kadaster zit nu het indrukwekkende Grand Hotel Alkmaar en in het Huis met de Kogel kun je winkelen maar ook in nostalgische sfeer overnachten. Twee voorbeelden van Alkmaars erfgoed dat dankzij een nieuwe bestemming toegankelijk werd voor een groot publiek. De gemeente Alkmaar vindt het belangrijk om haar erfgoed voor de toekomst te bewaren en biedt regelmatig monumentaal vastgoed te koop aan.

De stadsmakelaars van de gemeente Alkmaar zijn sinds enkele jaren druk bezig met de verkoop van het gemeentelijke vastgoed. Dat gaat meestal om panden of percelen grond die bij de gemeente in gebruik zijn geweest. Denk bijvoorbeeld aan scholen, buurthuizen, kantoren of ander bijzonder vastgoed dat zijn functie verloren heeft en waar een nieuwe invulling voor wordt gezocht.

Het zijn niet zomaar panden die de gemeente Alkmaar te koop aanbiedt. Vaak gaat het om bijzonder interessante panden die opvallen door hun diversiteit. En als het een monument betreft, is er ook een bepaalde uitdaging.

■ ERE WIE ERE TOEKOMT

Het mooiste is het natuurlijk als monumenten een goede en passende nieuwe bestemming krijgen. Daarvan hebben we inmiddels al een paar sprekende voorbeelden. Herinnert u zich nog het vervallen pand aan de Gedempte Nieuwesloot 36, waar voorheen het kadaster zat? Vergelijk dat eens met de voorname uitstraling van het Grand Hotel Alkmaar dat nu in dit pand gevestigd is. Twee andere voorbeelden vinden we in D' Oude Stad. Zo herbergt het Huis met de Kogel aan de Appelsteeg nu een paar mooie winkels en een nostalgisch logeeradres. En is schoenenwinkel Passo gevestigd in het pand aan het Fnidsen waar ooit de eerste Alkmaarse winkel van Albert Heijn zat.

Alle eer overigens aan de ondernemers die deze panden hebben gekocht en er iets moois van hebben gemaakt. Behalve dat deze drie monumenten dankzij de nieuwe bestemming bewaard blijven voor de toekomst, hebben de ondernemers ze ook toegankelijk gemaakt voor een groter publiek.

Verkoop van vastgoed vindt in de regel plaats via een openbare inschrijving of reguliere verkoop. De stadsmakelaars van de gemeente Alkmaar hebben hierin een coördinerende rol. Ook onderzoeken zij de mogelijkheid van eventuele herontwikkeling. Als het vastgoed behouden moet blijven vanwege de monumentale status, onderzoeken zij samen met de koper de mogelijkheid om het vastgoed op een geschikte manier een nieuwe bestemming te geven.

■ NU TE KOOP

Op dit moment hebben de stadsmakelaars weer verschillende voorbeelden van monumentaal vastgoed in de verkoop, zoals de voormalige Everardus Witteschool op het adres Achter de Vest 3, waar tot voor kort de kunstuitleen gevestigd was of het monumentale complex aan de Doelenstraat, voorheen het onderkomen van het stedelijk museum. Wie gaat de uitdaging aan om voor deze monumenten een passende en rendabele functie te vinden?

Kijk voor meer informatie op: www.alkmaar.nl/70818

Renate Pomstra

In het pand van schoenenwinkel Passo aan het Fnidsen, zat ooit de eerste Alkmaarse winkel van Albert Heijn

Vondsten in de foyer

Majolica en bonte beesten

In de mooie en gezellige foyer annex café van het Stedelijk Museum Alkmaar is een keur van archeologische vondsten te zien. De indrukwekkende vitrine vertoont een verzameling archeologische topvondsten. Genietend van een kopje koffie of een heerlijke biologische lunch, kunt u zich hier vergapen aan het serviesgoed uit de keukens van de voormalige bewoners van Alkmaar.

Zoals we de vorige keer al aangaven, heeft de Alkmaarse burgerij in de loop der eeuwen steeds de laatste mode gevolgd in tafelservies en drinkgerei. Dat zal ook deels geweest zijn om te pronken met aanwezige rijkdom. En omdat bij de meeste vondsten het huisadres van de voormalige gebruikers bekend is, kunnen de archeologen de gevonden huisraad vergelijken met de bouwhistorie van de huizen en de historische gegevens over de bewoners. Deze keer werpen we het licht op Majolica.

■ MAJOLICA

Majolica is een aardewerksoort dat afgewerkt is met een glazuur op basis van wit tinpoeder dat in felle kleuren kan worden beschilderd. Naar Italiaans voorbeeld verspreidde deze techniek zich in de zestiende eeuw over de Nederlanden. Eerst, in het begin van de zestiende eeuw in Antwerpen, en van daaruit verder naar het noorden.

De eerste gleibakker (officieel een bakker van 'verglasd aardewerk') vestigde zich rond 1550 in Haarlem en in 1605 kreeg ook Alkmaar een gleibakker.

■ OPDIENSCHALEN

Hollandse majolica is de op één na meest gevonden keramieksoort uit het Alkmaar van begin zeventiende eeuw. Het rode en witte aardewerk, ook wel 'het plastic van de mid-

Majolica bord met tulp, c.1600-1640 (97LAN2BP1)

Majolica bord met hazen, c.1560-1580 (89LUT)

Majolica bord met uil op blauwe achtergrond, c.1600-1640 (98CAN99)

Majolica bord met haas, c.1575-1625 (93LANBP5A)

Majolica bord met hond op blauwe achtergrond, c.1600-1640 (02HKS)

deleeuwen' genoemd, werd in die tijd het meest gevonden maar majolica staat op een goede tweede plaats. Het gaat dan vooral om borden, die destijds vermoedelijk nog niet gebruikt werden om van te eten, maar meer als bijvoorbeeld opdienschalen. Ondanks het rijke uiterlijk met de fraaie beschildering in heldere kleuren, blijken ze trouwens niet echt luxe te zijn geweest want ook in de armste huizen in Alkmaar zijn ze gevonden.

Rond 1650 verliest de majolica veel terrein aan faïence, een verbeterde techniek waarbij onder meer ook de onderkant van het aardewerk een witte glazuurlaag kreeg.

■ MOTIEVEN

Op de borden in de vitrine zijn uiteenlopende motieven geschilderd in allerlei stijlen. Het meest zien we florale motieven zoals rozetten, granaatappels en tulpen. Maar ook geometrische vormen, zoals een wentelend rad of stervormen komen veel voor.

Ook dieren waren populair in die tijd, meestal met een bepaalde bijbetekenis. Zo komen jachthonden en haasjes vaak voor op huwelijksgeschenken. Uit alles blijkt dat de mensen in die tijd minder subtiel waren dan nu. Want welke pasgehuwde zou bijvoorbeeld blij zijn met een uilenbord, als je weet dat een uil in die tijd geen symbool was van wijsheid maar juist van dwaasheid?

Peter Bitter

Bouwhistoricus Odwin Ralling onderzoekt oude panden in Alkmaar: "Ik voel me soms net Sherlock Holmes!"

Odwin Ralling in actie met de speciale boor voor dendrochronologisch onderzoek. Foto: Rob Verhagen

Zodra de vakgroep Monumenten een aanvraag ontvangt voor de verbouwing van een oud pand in de binnenstad, wordt bouwhistoricus Odwin Ralling ingeschakeld. In opdracht van de gemeente Alkmaar inventariseert hij de woningen met middeleeuwse houtskeletten. Via onder meer dendrochronologisch ofwel jaarringenonderzoek van bomen kan hij precies bepalen in welke tijd een huis gebouwd is. Het oudste hout dat hij tot nu toe vond in onze stad, kwam van een eikenboom uit Twente...

Bergen is de plek waar Odwin Ralling werd geboren: "Dus Alkmaar was voor ons de stad. Ik ging er naar school en ik ging er uit met vrienden. Ik liep er dus bijna dagelijks doorheen, maar nog zonder het besef van die historie. Die is in de loop der jaren gegroeid en ik leer nog elke dag iets nieuws..."

Odwin Ralling wordt als zelfstandig bouwhistoricus regelmatig ingeschakeld voor onderzoek in opdracht van de gemeente. Behalve de Grote Kerk en het Waaggebouw, vormen ook de zogeheten houtskeletwoningen in de binnenstad zijn onderzoeksterrein: "In de Middeleeuwen waren de huizen grotendeels van hout. Maar vanwege de stadsbranden in de zestiende en zeventiende eeuw, zijn ze eigenlijk allemaal omkleed met stenen. Hierbij is het houtskelet meestal

bewaard gebleven.

Vaak gaat het om huizen met laat negentiende-eeuwse gevels, waaraan je dus aan de buitenkant niet ziet dat ze een houten skelet hebben. Ons vermoeden is dat er nog veel houtskeletten zijn in de binnenstad. En nu ik sinds enkele jaren consequent ga kijken bij elke oude woning waar verbouwd wordt, wordt dat vermoeden alleen maar bevestigd."

■ BOUWHISTORIE

Al zo'n twintig panden in de Alkmaarse binnenstad werden de afgelopen periode door Odwin onderworpen aan bouwhistorisch en dendrochronologisch onderzoek: "Voor de bouwhistorie kijk ik bijvoorbeeld naar het type houtskelet. Ik kijk of er muurstijlen zijn en hoe die verbonden zijn met de korbelen. Vaak zijn dat pen- en gatverbindingen. Ook kijk ik naar de aansluiting met de kapconstructie. Vaak kom ik houten merktekens tegen die de timmermannen aanbrachten om de boel weer in elkaar te kunnen zetten. En ook die geven de nodige informatie."

"Dendrochronologie is eigenlijk boomtjekkunde. Door het bestuderen van jaarringen, komen we niet alleen te weten wanneer de boom ongeveer gekapt is, maar krijg je ook klimaatgegevens uit die tijd. In een koud jaargetijde groeit een boom bijvoorbeeld minder snel en krijg je een dunnere jaarring. Ook kun je zien waar het hout vandaan komt. Het oudste hout dat ik in Alkmaar gevonden heb, was eikenhout uit Twente van rond 1470.

Maar het duurde niet lang voordat in Nederland alles was weggekapt, waarna werd uitgeweken naar West-Duitsland. Toen echter halverwege de zestiende eeuw de handelsroute via Rijn en Maas werd afgesloten vanwege de tachtigjarige oorlog, moesten ze het elders zoeken. Vanaf die tijd is veel hout aangeschaft via de handel met de Hanzesteden langs de Oostzee. Dat was voornamelijk naaldhout. Het hout dat ik nu het meeste tegenkom, komt uit Scandinavië."

Hoe gaat dendrochronologisch onderzoek in zijn werk?

"Met een lange boor van 22 cm haal ik een monster uit het hout." Odwin toont me een monster in de vorm van een lang dun potlood en wijst de jaarringen aan: "Kijk, zo'n smalle ring is in het najaar ontstaan en die bredere ringen zijn voorjaarsringen. Dan groeit de boom dus sneller. Ik stuur de monsters op naar een laboratorium en daar kunnen ze precies zien wanneer de boom gekapt is en waar ie vandaan komt. Zelf kan ik er ook van alles aan aflezen, maar in zo'n lab hebben ze meer informatie. Pas trof ik op de Bierkade bijvoorbeeld eikenhout aan uit Scandinavië. Dat komt weinig voor. En dan heb je dus heel dunne jaarringen omdat het daar zo koud is in de winter. Het geboorde monster had wel 300 ringen! Dat hadden ze nog nooit meegemaakt bij het lab. Overigens is Alkmaar geen stad voor beginners in de dendrochronologie. Net als Hoorn trouwens. Omdat het altijd handelssteden zijn

Voorbeelden van boorproeven in speciale houten houders waarin ze worden verstuurd naar het lab

geweest, komt het hout echt overal vandaan..."

Hoe komt het dat we pas de laatste tijd meer horen over dendrochronologie?

"Deze vorm van onderzoek is nu zo'n dertig jaar in Nederland en er zijn steeds meer gegevens bekend. Je hebt natuurlijk referentiekaders nodig om conclusies te trekken en doordat die er steeds meer zijn, is deze vorm van onderzoek misschien ook steeds meer in zwang."

Hoe raakte je verzeild in dit vakgebied?

"Als modern geschoolde hts-er was ik erg

gecharmeerd van de historische bouwkunst.

Vandaar mijn keuze voor een vervolgstudie in bouw-historie. Dat was een verademing voor mij! Hoe meer je je in dat vak gaat verdiepen, hoe meer je gaat snappen van steden en de plekken waar ze liggen. Alkmaar ligt bijvoorbeeld, net als Haarlem, op de tweede duinenrug. Het is de meest noordelijke stad op die hoogte.

Onderzoek naar de bouwgeschiedenis van een stad blijft me boeien, want je bent eigenlijk nooit klaar. Ik voel me soms net Sherlock Holmes. Ik combineer allerlei onderzoeksgegevens, want niet alleen de gebouwen maar ook de inkomsten en zaken als de verdeling van macht hebben altijd invloed gehad op de ontwikkelingen in een stad."

■ WINKELS

"Als je zo langs de etalages van de winkels

in de Alkmaarse binnenstad loopt, zou je niet zeggen dat zich daarachter nog zoveel historische casco's bevinden met echt die oorspronkelijke kern. Ik kom houtskeletten tegen uit het midden van de zestiende en een enkele keer zelfs uit de vijftiende eeuw. Ik ben altijd heel blij als ik de boodschap zo kan overbrengen dat de eigenaar ook daadwerkelijk de waarde inziet van die historie.

Voor particuliere eigenaren van monumenten is dat vaak logisch, maar als je een winkel hebt, kun je ook het idee hebben dat het je beperkt. Toch zijn er steeds meer winkeleigenaren die de waarde ervan inzien en zich echt opstellen als een goed rentmeester van het erfgoed dat ze bezitten. Het huidige winkeltje Cupcake & Co aan de Huigbrouwerstraat is daarvan een mooi voorbeeld."

Naast bouwhistoricus ben je ook restauratie-architect...

"Ja, die studie heb ik daarna weer gevolgd. Het leek me een mooie combinatie. Ik maak samen met mijn klanten restauratieplannen voor hun oude pand. Mijn kennis van de bouwhistorie biedt dan de kaders om mijn werk als restauratiearchitect verantwoord en in stijl te kunnen doen."

Judith Flapper

Wapens van eeuwenoude sponsors weer zichtbaar Schildjes van kroonluchters Grote Kerk gerestaureerd

Culturele instellingen die de naam dragen van het bedrijf dat ze sponsort. Het lijkt een fenomeen van deze tijd. Maar het sponsoren van cultuur is in feite al eeuwen oud. Dat blijkt wel uit de schildjes die zijn teruggevonden in een kelder van de Grote Kerk. Schildjes met de familiewapens van vier rijke kapiteins van het Schuttersgilde die halverwege de zeventiende eeuw twee grote kroonluchters financierden.

Bij de bouw van religieuze gebouwen was ook sponsorgeld een belangrijke geldbron. Sponsors uit die tijd waren vaak de Gilden, belangrijke notabelen, de adel, burgemeesters en middenstanders. Maar soms moest daar wel iets tegenover staan. Dan moest de naam of het wapen van de schenker zichtbaar worden aangebracht.

Op de vier grootste kroonluchters in de Grote Kerk, die vervaardigd zijn in 1642, zijn de schildjes met de wapens van de financier

Bij de grotere kroonluchters zijn de schildjes, van onder meer het wapen van Alkmaar, goed te zien

Lakzegel Cornelis Van Teijlingen

goed te zien. Omdat het hier om het wapen van Alkmaar gaat, is het vermoeden dat ze geschenken zijn door de burgerij of het gemeentebestuur. In het noord- en zuidtransept van de kerk hangen twee iets kleinere kroonluchters. Deze waren wel 250 kilo lichter dan de grote, die elk 400 kilo wegen (destijds in ponden uitgedrukt, dus 800 pond).

■ SCHUTTERIJ

Uit de geschriften blijkt dat de twee kleinere kronen geschenken zijn door vier 'capiteinen' van de Alkmaarse schutterij. De eerste is gemaakt in 1643 door geelgieter Heijndrick Luijkasz Westerhuijsen. De kroonluchter woog 277 pond en kostte één gulden per pond plus een gulden aan onkosten. De tweede kroon is waarschijnlijk een bestaande kroon geweest die Lukasz voor 78 gulden heeft vergroot en opgeknapt of omgesmolten. Vervolgens kreeg schilder Nicolaas van der Heck in 1645 de opdracht om voor een bedrag van 36 gulden, 12 koperen wapenschildjes te beschilderen met onder meer het stadswapen.

Om te laten zien wie de gulle gevers van de kronen waren, beschilderde Van der Heck waarschijnlijk ook vier schildjes met de wapens van de kapiteins en twee met de symbolen van de Alkmaarse schutterij.

Het gekke is dat sinds 1994 de schildjes van de schutterij en de kapiteins verdwenen waren. Het kan zijn dat ze na een poetsbeurt, waarvoor de kroonluchters destijds twee keer

per jaar gedemonteerd werden, niet meer opnieuw zijn aangebracht.

Ik was dus blij dat ik in 2010 de vier schildjes met de wapens van de kapiteins terugvond in de opslagkelder van de kerk. De schildjes waren flink beschadigd maar deels nog te lezen.

■ LAKZEGELS

De namen van de kapiteins waren bekend uit de geschiedschrijving en de stadsrekeningen. Het Regionaal archief beschikte nog over de zeventiende-eeuwse lakzegels met de wapens van de vier heren; een mooi hulpmiddel voor de restauratie.

Zowel de schutterij van de Oude Sint Jorisdoelen als de schutterij van de Nieuwe Sint Sebastiaansdoelen had een kroonluchter gesponsord. Op beide kroonluchters zat een schildje van de schutterij en van twee kapiteins.

Voor de Oude Doelen was dat de voetboog en de schildjes van Cornelis van Teylingen (het oranje vendel) en Willem Willemsz, Kessel (het blauwe vendel).

En op de kroonluchter van de Nieuwe Doelen zat een schildje van twee gekruiste handbogen plus het schildje van Cornelis Jansz Nierop (witte vendel) en Jan Lourisz Clock (groene vendel)

De kapiteins zijn, met uitzondering van Cornelis Jansz Nierop, ook in de kerk begraven. De afbeelding van het schildje van Nierop

was het meest beschadigd en laat ons ook met een paar vraagtekens zitten. Op zijn lakzegel is namelijk een delta te zien met vijf haken terwijl de afbeelding op het schildje meer lijkt op een valhek met zeven haken.

■ RESTAURATIE

Op aanraden van de Vakgroep Monumenten heeft atelier Astrid van den Berg uit Amsterdam in opdracht van de 'Stichting tot Behoud van Monumentale kerken in Alkmaar' een restauratieplan opgesteld. De afbeeldingen op de lakzegels vormden hiervoor de leidraad. De schildjes zijn schoongemaakt, de verflagen zijn vastgezet en de afbeeldingen zijn met enige terughoudendheid geretoucheerd. Dat wil zeggen dat alleen daar waar zeer duidelijk was hoe het origineel was, bepaalde kleuren en lijnen opnieuw zijn aangebracht. Uit stereo-microscopisch onderzoek bleek dat de verlagen authentiek waren. Alleen de verguldingen zijn ooit plaatselijk bijgewerkt.

Bij het verschijnen van deze nieuwsbrief zullen de schildjes weer als vanouds aan de kroonluchters bevestigd zijn. Het schildje met de voetboog (het kenmerk van de Oude Sint Jorisdoelen) is helaas nog zoek. De hoop is dat deze nog eens opduikt tussen de andere spullen in de opslag.

Bram Berkenpas

Schildje: Capitein Willem Wilemsz Kessel voor restauratie

Schildje: Capitein Willem Wilemsz Kessel na restauratie

Colofon

Deze nieuwsbrief is een gratis uitgave van de gemeentelijke vakgroepen Monumenten & Archeologie.

Afbeeldingen: uit eigen collectie i.s.m. Regionaal Archief Alkmaar. Vorm: Team DTP gemeente Alkmaar. Opmaak: stip180.nl

Druk: Dékavé, Alkmaar. Eindredactie en interviews: Judith Flapper, Allesinbalans.nu

Gratis abonnement: monumenten@alkmaar.nl (papieren versie) of www.alkmaar.nl/monumenten-archeologie (digitale versie).

Informatie Archeologie: Archeologisch Centrum, in Centrum voor Kunst en Erfgoed, Bergerweg 1, 1815 AC Alkmaar, archeologischcentrum@alkmaar.nl, 072 850 84 40.

Informatie monumentenzorg: Gemeente Alkmaar, Postbus 53, 1800 BC Alkmaar, monumenten@alkmaar.nl

Monumentenadviseurs: dhr. A.W. Berkenpas 072 548 88 12; dhr. H. Krabbendam 072 548 88 14.

Monumentenloods: 06 113 26 174. Bouwhistorie: Mw. C. Roozendaal 072 548 88 16. www.alkmaar.nl

